

Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970)

Ahmet Zeki Velidî Togan, 10 Aralık 1890 tarihinde Başkurdistan'da, İsterlitamak'a bağlı Küzen köyünde, varlıklı ve kültürlü bir ailede doğdu. Babası Ahmedşah, annesi Ümmülhayat Hanımdır. Ailesi anlaşıldığı kadarıyla hocazadelerdendi. Aile muhitini daha ziyade mollalar zümresi oluşturuyordu. Annesinden Farsça, babasından ise Arapça öğrendi. Babası Ahmetşah, Küzen'de 150-200 kadar talebesi olan bir medrese yönetiyordu. Dayısı Habibneccar ise Ütek'te 300'ün üzerinde talebesi olan başka bir medresenin sahibiydi. Söylendiğine göre, her ikisi de ders verdikleri gençleri kendi imkânlarıyla okutan, varlıklı ve hayırsever insanlardı. Babasının teşviki ile Rusça öğrendi. Hatıratında belirttiği üzere erken yaşta bu üç dili öğrenmiş olması, onun bilim yolculuğunda önemli avantajlarından biri olmuştur.

Büyük amcası Veli Molla'dan Edige, Cirence, İsaoglu Emet gibi destanları öğrenen Togan, tarihe ilgi duymaya başladı. Dayısı Habip Neccar'ın medresesinde eğitim aldı. Onun liberal dini yaklaşımları, bağımsız şahsiyetinin gelişmesinde etkili oldu. Yine dayısının yönlendirmesiyle biyografi ve tarih kitaplarını okumayı bu dönemde sevdi. Habip Neccar, Kazanlı meşhur âlim Şehâbeddin Mercânî'nin talebelerindendi. Ahmet Cevdet Paşa'nın meşhur eseri *Tarih-i Cevdet*'i başta olmak üzere tarihle ilişkili ciddi okumalar yapan biriydi.

Togan o dönemde, özellikle İstanbul'dan gelen eserleri takip etti. O sadece Jön Türk yazarları değil, yenilik vadeden tüm yaklaşımları okudu. Bir süre sonra babasının kendisini evlendirip köyünde imam (molla) yapma arzusunu öğrenmesi üzerine tabiri caizse "evden kaçarak Kazan'a gitti. Kafasındaki sorulara cevabı, zamanın kültür merkezi olan Kazan'da bulabileceğini düşündü. Parasızlıktan sığındığı Kasımiye Medresesinde eğitimini tamamladı. Medrese eğitimi sürecinde yine İsmail Gaspıralı başta olmak üzere cedid hareketinin gazete ve dergilerini takip etti. Kazan'da dönemin meşhur bilginlerinden, Sagay Türkü Prof. N. F. Katanov ve Çuvaş Türkü N. Aşmarin ile tanıştı. Böylece Togan, Kazan'daki Şarkiyatçılar muhitine girdi. Bir taraftan da Rus nihilist ve inkılâpçı fikirlerle ilgili kitaplar okudu. Özellikle Katanov, onun hayatında etkili bir yol gösterici olarak büyük rol oynadı. 1910 kış ders yılında Kasımiye Medresesine "Türk Tarihi ve Arap Edebiyatı Tarihi Muallimi" olarak tayin edildi.

Togan, gençlik yıllarında eleştirel aklının ona sunduğu perspektifler çerçevesinde gerçeği ararken, çevresi başta olmak üzere gördüğü tutucu dindarlığın nasıl bir cehalet ortamına neden olduğunu anladı. Bu sebepten mezheplerin üstünde, gerçek ve saf bir İslam anlayışının olduğunu savundu. Bu süreçte sadece Dozy, Renan, R. Draper ya da Schopenhauer'ı okumadı. Aynı zamanda İbn Teymiye, İbn Kayyim gibi selefi, Muhammet Abdu ve Ferit Vecdi gibi reformistler yanında, gelenek içinde derinleştirerek Gazali'den İbni Rüşd'e, Biruni'ye kadar pek çok İslam aliminin eserlerini okuyarak tetkik etti. Bu yıllarda geleneksel Müslümanlığa ve özellikle de tasavvufa karşı olumsuz bir bakış edindi.

Togan, büyük bir bilme ve öğrenme iştahına sahipti. Onun, dinî konulardaki merakı ve arayışı üzerine okuduğu El-Biruni'nin *el-Âsâr el-Bâqiye* ismiyle tanınan kitabına ulaşım süreci, buna bir örnek sayılabilir. Kendi fikirlerini kritik etmek için din âlimi Mansur Efendinin tavsiyesi ve Katanov'un yardımı ile kitaba ulaştı. Leipzig'de basılan bu Arapça kitabın giriş kısmında, Biruni'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilen 30-40 sayfalık mukaddime Almancaydı. Bu durumda, eserin Arapça kısmını okuduktan sonra, Almanca kısmını da okumak için Almanca öğrenmeye başladı.

Zamanla tanıdığı Başkurt tarihçisi Murad Remzi'nin yazdıklarından etkilendi. Böylece Tatar tarihini aşarak Türk kavimlerinin tarihiyle derinden ilgilendi. İlk eseri olan *Türk ve Tatar Tarihi* kitabını 1912'de yayınladı. Bunun üzerine Rusya'dan Katanov ve Barthold, Türkiye'den **Yusuf Akçura**, Macaristan'dan Arminus Vambery kendisini takdir eden yazılar yazdılar. Ufa, Kazan, Petersburg, Türkistan, Azerbaycan, Türkiye ve Macaristan'daki şarkiyatçı âlimler

tarafından kitabı takdir edildi. Bu vesileyle 1913'te Kazan Üniversitesi'nin Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti tarafından kendisine fahri bir diploma verilerek, cemiyete üye olarak kabul edildi. Geniş bir okuma yelpazesi olan Togan, bu çerçevede Barthold'un Türkistan tarihi hakkında yazdıklarını, Karamzin ve Solovyev'in Rus tarihine ait kitaplarını, Fransız Léon Cahun'un ve İngiliz tarihçisi Henry Howorth'ın Türk ve Moğol tarihi hakkındaki eserlerini okudu.

1912'den itibaren Manas destanı ile ilgilenmeye başlayan Togan, İbni Haldun'u da inceledi. Bu yıllarda kaleme aldığı, İslâm âleminde teokrasinin olumsuzlukları üzerine yazısı, Türkiye'de isminin duyulmasını ve fikirlerinin anlaşılmasını sağladı.

1914'te ise Rus ilimler akademisinde bulunan Katanov sayesinde eski eserleri araştırmak üzere Fergana bölgesine ve Buhara Hanlığı'na görevlendirildi. Bu seyahatlerin sonuçlarını, Petersburg Arkeoloji Cemiyeti ile Kazan ve Taşkent Arkeoloji cemiyetlerinin akademik dergilerinde yayınladı, Katanov'a olan yakınlığı, daha sonra bu alimin satışa çıkan büyük kütüphanesinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından satın alınarak Türkiye'ye kazandırılmasında (1921) rol oynadı. Bu kütüphane ki ilerde kurulacak **Türkiyat Enstitüsü'nün** nüvesini teşkil etti.

Okumaları, gözlemleri ve incelemeleri sonucunda İslam reformculuğu fikrinden uzaklaşan Togan, Müslümanların gerilemesinin İslam akidesinin bozulmasından dolayı değil, maddî medeniyetteki çöküşün sonucu olduğunu, 1914 yılında kaleme aldığı bir yazıda ileri sürdü. Ona göre, medeniyet yozlaştığı için din de gerilemişti. Dolayısıyla, İslam dini islah edilse bile Müslüman ülkelerin bu ruh hâliyle gelişmesi mümkün değildi.

Barthold'un tavsiyesi üzerine Kazan'a giderek, Rusça muallimliği imtihanını kazanıp diplomasını aldı. Birinci Dünya Savaşı başlayınca, muallim olarak tayini yapılmadığı için askere alındı. Ancak çok geçmeden çıkan bir kanunla, askerlikten muaf sayıldı. 1915 sonlarında Togan, Müslüman milletvekillerine yardımcı olmak için, Ufa temsilcisi seçilerek Petersburg'a gitti. Rus siyasetçisi N. F. Kerenski ile görüşerek, onunla Türkistanlı cephe işçilerinin durumunu inceledi. Bu arada Maksim Gorki ile tanıştı. Togan, bu yıllarda Türk toplulukları arasındaki farklılıkları dikkate alan bir anlayışa sahipti.

17 Şubat 1917 sabahı Petersburg'da evinin karşısındaki kışlada, Bolşevik İhtilalinin ilk isyanını gördü. Bu süreçte Rusya Müslümanlarının durumunun savunulması için mücadeleye girişti. Özellikle Rusya'nın yeni devlet yapısının federasyon olmasıyla Müslümanların daha iyi temsil imkanı bulabileceğine inandı. Bu çerçevede üniter yapıyı savunan, başta Sadri Maksudi olmak üzere pek çok Kazanlı aydınla karşı karşıya geldi. Ünitaristlerle Federalistler arasındaki bu ayrım, Mayıs 1917'de toplanan Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde iyice belirginleşti. Bu durum Togan'ı, daha sonra yerleşeceği Türkiye ve Almanya'daki akademik hayatında rahat bırakmayacaktır.

1917'de Başkurdistan'ın muhtariyeti ilan edildi. Bunun üzerine başşehri Orenburg'u 1918'de işgal eden Sovyetler, Togan'ı tutukladılar. Bir süre sonra hapisten kaçtı ve Ufa'ya gitti. Çeşitli toplantılarla Başkurtları teşkilatlandırmaya çalıştı. 1918'de Başkurdistan Milli Hükümeti yeniden kuruldu. Togan bu hükümette, İçişleri ve Harbiye Nazırı oldu. Bolşeviklere karşı savaştı. Başkurtlarla iş birliği yapmak isteyen **Lenin, Stalin** ve **Troçki** ile defalarca görüştü.

Sunduğu raporda, Türk kavimleri arasında tarih, dil, edebiyat, örf ve adetler bakımından Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar arasındaki gibi farklar bulunduğuna dikkat çekti. Milliyet meselesinde Lenin'in görüşlerini cazip bulan Togan, sosyalist fikirlerle daha Çarlık zamanından beri tanıyordu. Bu sırada Sultangaliyev'le birlikte millî ideoloji ve programı oluşturdu. Sultangaliyev'in Komünizme inanarak bağlanmış ve din karşıtı bir tavır almış olmasına karşılık Togan, Bolşeviklerle iş birliğini bir zorunluluk olarak gördü. Zamanla Bolşeviklerin gerçek niyetlerini sezip, iş birliğinin yarar

sağlamayacağını anladığında ise Türkistan'a giderek *Basmacı* hareketine katıldı. Türkistan Millî Birliği Cemiyeti'ni kurdu. O yıllarda **Enver Paşa**'nın Tacikistan'da Ruslarla giriştiği bir çatışmada şehit düşmesi (1922) üzerine, Türkistan Türklerinin davalarını dış dünyaya anlatabilmek için Avrupa'ya gitmeye karar verdi.

Togan, 1922'de Türkmenistan'a hareket etti, Aşkabad'a geldi. Abdülkadir İnan'la birlikte 1923'te İran'ın Horasan bölgesine geçip Meşhed'e geldi. Şehrin valisi, ordu komutanı ve diğer önde gelen kimselerle tanıştı. Tarihî yerleri gezdi, Ravza kütüphanesinde incelemelerde bulundu, sahaflardan kitaplar satın aldı. İbn Fadlan kitabı bunlardan biridir. Bu eser, Togan'ın önünde yepyeni ufuklar açacaktı. Sonra Herat'a geçti. Şehrin tarihî yerlerini gezdi, Saray kütüphanesinde incelemelerde bulundu, Ali Şir Nevayi'nin unutulmuş mezarını buldu. Buradan Kabil'e geldi. Oradaki devlet erkânıyla görüştü. Eski saray kütüphanelerinin el yazmalarının bir kataloğunu yayınladı. Kabil'den ayrılıp Hindistan'ın Peşâver şehrine geldi. Oradan Lahor yoluyla Bombay'a gitti. Bombay'da epeyce kitap satın aldı. Abdülkadir (İnan) ile birlikte Bombay'dan vapura binip 27 gün sonra İstanbul'a geldi. Vizeleri olmadığı için İstanbul'da kalmalarına izin verilmedi, yine vapurla İzmir'e, oradan da Fransa'ya gitti. Paris'te Mustafa Çokayoğlu, **Sadri Maksudi** ve Ali Merdan Topçubaşı ile görüştü.

1924'te Paris'ten ayrılıp Berlin'e giden Togan, Türkistanlılarla toplantılar yaparak, konferanslar vererek, kütüphanelerde çalışarak ve Alman şarkiyatçılarıyla görüşerek zamanını değerlendirdi. Cambridge, Paris ve Berlin üniversitelerinde çalışma teklifleri aldı. Rıza Nur, onun Türkiye'ye gelmesini özellikle istiyordu. Türkiyeli bazı Türkçülerin de isteğiyle Maarif Vekili **Hamdullah Suphi**'den gelen davet üzerine, Zeki Velidî çalışacağı ülke olarak Türkiye'yi tercih etti.

1925'te Berlin'den trenle Prag, Budapeşte, Bükreş üzerinden Köstence'ye geldi. Yolda uğradığı şehirlerde bir-iki gün kalarak, tanınmış şarkiyatçılarla görüştü. Sonra vapurla İstanbul'a geldi. Ankara'ya geçti. Telif ve Tercüme Encümeni'nde görevlendirildi. Çok geçmeden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edildi. Ankara'yı, kütüphane ve kitap bakımından yetersiz gördüğünden, kendi isteğiyle 1927'de İstanbul Darülfünunu Türk Tarihi Müderris Muavinliği'ne tayin edildi. Bundan sonra İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde yoğun araştırmalar yaptı. Kendi ifadesiyle İstanbul Üniversitesi'ndeki öğretim faaliyetinin yanında Türkiye kütüphanelerinde yıllarca çalışarak, sayısız kıymetli eserleri meydana çıkardı. Bunları konu ettiği yayınlanamayan kitabı *İstanbul Kütüphanelerindeki Kıymetdar Eserler*'i, Prof. Fuad Köprülü tarafından 1927'de *Hayat* mecmuasında bir makalede takdirle tanıtıldı.

I. Türk Tarih Kongresi'nde (1932) Reşit Galip'in, "Orta Asya'da iç deniz olduğu ve bunun sonradan kurduğu" konulu tebliğini eleştirince, Togan aleyhine bir karalama propagandası başladı. **Reşid Galib**'in " *Arkadaşlar esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Bey'in Darülfünun'undaki kürsünün önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum*" sözlerini üzüntüyle karşıladı. Meşhurdur ki bunun üzerine Türkiyat Enstitüsü asistanı Hüseyin Nihâl Atsız ve arkadaşları, " *Biz ise Zeki Velidi Togan'ın talebesi olmakla iftihar ederiz*" telgrafını Reşid Galib'e çekti. Bir süre sonra da Reşid Galib **Maarif** Vekili olunca, Nihâl Atsız da asistanlıktan alınarak Malatya Ortamektebi Türkçe Öğretmenliğine tâyin edildi.

Togan, hakkındaki bu olumsuz gelişme karşısında görevinden istifa ederek, 1932'de doktorasını tamamlamak için Viyana'ya gitti. Burada İbni Fadlan Seyahatnamesi üzerine olan tarih doktorasını verdi. Sonra Bonn ve Göttingen üniversitelerinde Türk ve İslam tarihi dersleri verdi. 1938'de Bonn Üniversitesinin teklifi ile Alman Maarif Nazareti tarafından " *tedris ettiği bütün Alman Üniversitelerinin honorar profesörü*" rütbesi ile taltif edilmiştir. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Türkiye'ye dönmek isteyen Togan, 1939'da başta devrin Cumhurbaşkanı **İsmet İnönü** olmak üzere, Genelkurmay Başkanı **Mareşal Fevzi Çakmak**'a ve Maarif Vekâletine

resmî dilekçeler yazarak isteğini bildirdi. Maarif Vekili **Hasan Âli Yücel**'e ayrıca bir hususî mektup kaleme aldı. 1939'da dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in daveti üzerine yeniden Türkiye'ye geldi. Atandığı İstanbul Üniversitesi'nde, Umumî Türk Tarihi Kürsüsünü kurdu. Bu dönemde hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*'ne pek çok madde yazdı. Yine bu yıllarda *Ali Şir Nevâî* incelemesi, *Tarihte Usul*, *Umumî Türk Tarihine Methal* kitapları basıldı. Daha önce Mısır'da Arap harfleriyle Türkçe olarak yayınlanan *Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi* adlı eseri de 1940'ta tamamlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, daha önce Almanya'da uzun süre bulunmuş olmasından dolayı, Almanya'dan gelen davetler neticesinde, Türk Dışişleri Bakanlığının bilgisi dahilinde defalarca Almanya'ya seyahat etti. Bu ilişkilerin temelinde II. Dünya Savaşı'nda Almanların doğu cephesinde Sovyetlere karşı ilk başarılarının, Başkurtların bağımsızlığını yeniden kazanmaları umudunu taşımasının rolünün olduğu söylenebilir. Bu durum, savaşın bitiminde Türkiye'deki siyasi iradenin Alman hayranlığından Sovyet sempatisine yönelmesiyle Togan'ın şahsî itibarını sarstı. Bir grup arkadaşıyla 1944 Turancılık davasında yargılanmasına neden oldu.

Togan 1944'te, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sovyet aleyhtarlığı ve Turancılık suçuyla tutuklandı. O yıllarda, Türkiye'nin Sovyetlere karşı şirin görünmeye hevesli yöneticilerinin baskısıyla, 10 yıl hapse mahkum edildi. 15 ay hapiste kaldıktan sonra Ekim 1945'te tahliye edildi. Askerî Mahkeme kararı bozduğu için beraat etti. 1948'de üniversitedeki görevine döndü. Togan, bu arada bir hayli maddî ve manevî kayba uğramış olacaktır ki 1951'de Millet Meclisi Başkanlığına yazdığı bir açık mektubunda bunları anlatmıştır.

Zeki Velidî Togan, 1951'de İstanbul'da toplanan *22'nci Müsteşrikler Kongresi*'nin düzenleme kurulu başkanlığını yaptı. 1957'de Pakistan'ın Lahor Üniversitesinde misafir hocalık yaptı. Aynı yıl Amerika'ya giderek, Standford ve Berkeley üniversitelerinin kütüphanelerinde araştırmalar yaptı. 1959 senesinde yayınlanan *Philologiae Turcica Fundamenta* ve 1967'de yayınlanan *Türk Kültürü El-Kitabı* gibi kapsayıcı büyük eserlerin planlayıcısı odur.

Gelişmiş Batı üniversitelerinde İslam dini, tarihi, coğrafyası, sanatı vs. konuları araştıran bölümler ve enstitüler yoğun bir faaliyet gösterirken, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk 30 yılında bu konuların ihmal edilmesinden dolayı, bu aksaklığı gidermek için Togan, bazı girişimlerde bulundu. 1949'da Fakülte Dekanlığına sunduğu yazısında Umumi Türk ve Orta Asya Tarihi Enstitüsü, İslam Tetkikleri Enstitüsü ve Rus Filolojisi Enstitüsü kurulmasını teklif etti. Bunlardan yalnız İslam Tetkikleri Enstitüsü 1953 yılında kurularak, müdürlüğüne Togan atandı. Diğer enstitülerin önemi devrin yöneticilerince anlaşılacağı gibi 1957'de kurduğu Türk Şarkiyat Derneği de benzer bir muameleye maruz kalarak kapanmıştır.

Zeki Velidî Togan, ölümüne kadar üniversitede çalışmaya devam etti. 26 Temmuz 1970'te vefat etti. İ. Ü. merkez binasında yapılan konuşmalardan sonra, sevenlerinden oluşan mahşeri bir insan topluluğu tarafından Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Togan hayatını Türk tarihi ve kültürünün araştırılması ve yazılmasına vakfetmiş, öğrenme merakı yüksek, evrensel değerlerde bir tarihçiydi. Toplumsal altüst oluşların yaşandığı zamanlarda ve kırılmaların yoğun hissedildiği coğrafyalarda, hem Türklük için mücadele etmiş hem de milli kültür ve tarih çalışmalarını sürdürmüştür. Öyle anlaşılıyor ki Togan, şartlar zorladığı için siyasete girmiş, askeri mücadelede yer almış, tutuklanmış, yargılanmış ve hapis yatmıştır. Bütün bunlara karşın onun milliyetçiliği, zamanının diğer aşırı örneklerinden uzak, ırk temelli değil, kültür temelli bir anlama sahip olmuştur.

Togan'ın ilk gençlik yıllarında kendisine verilen harçlıklarla kitap alması, sonrasında kitapların izini sürerek gerçeğe

ulaşmaya çalışması, zor durumlarda başka gailerle hareket etmesi gerekirken bile kütüphaneleri gezerek, Türk tarih ve kültürüne ait yeni eserleri tetkike çalışması şaşkırtıcı mahiyettedir. Hatıratından anladığımız kadarıyla Türkistan dağlarında, elinde tüfeği ile vatan savunması yaparken bile bulunduğu mezar taşları ve kitabelerle ilgilenmiş, onların kayda alınmasını son derece önemsemiştir. Bu durum, askeri ve siyasal anlamda bir arayış içinde gerçekleşen diğer seyahatleri sırasında da kendini göstermiştir. Gittiği her şehirde mutlaka tarihi alanları ve yapıları gezmiş, bulunduğu eski yazma kitapları satın almıştır.

Togan, tarihçiliği ulusal bir mikyasta değil, evrensel bir bakışla gerçekleştirmiştir. Tarihsel olayları yazarken tarafsız ve gerçekçi olmaya özen göstermiştir. Bu yaklaşımının ardında, etkilendiğini kendinin de belirttiği, Rus oryantalist okulu ve özellikle Karayev'in metot eseri bulunmaktadır. Karayev de bu esasları Langlois ve Segnibos ile Bernheim'in usul kitaplarından öğrenmişti.

Togan, ortaya koyduklarıyla bir anlamda Türkistan ilim geleneğiyle Batı biliminin bir sentezini temsil etmiştir. Modern tarih metodolojisine bağlı kalarak, özellikle batılı müsteşriklerin Türk tarihi ve kültürü hakkındaki ürettiği yanlış bilgi ve ön yargıları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. O, bunu, hadiseleri "hikâye etmek"ten ziyade, Türk tarihinin meselelerini çözümlenerek yapmıştır. Bilimsel (genetik) bir yöntemi benimsediğini açıkça belirten Togan, tarihsel etmenleri; ruhi, iktisadi ve doğal etmenlerle açıklamak gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda ruhsal etmenlerin yok sayılmasına veya materyalistlerin yaptığı gibi bir üst yapı olarak ele alınmasına karşı çıkmıştır. Bu çerçevede eserlerinde, Plehanov ve Bartold'un iktisadî görüşlerinin izlerini görmenin mümkün olduğu belirtilmiştir. Daha önemlisi Togan, Türk tarihini bir bütün olarak değerlendirip, bu çerçevede umumî bir Türk tarihine odaklanmıştır.

Togan, her zaman şahsiyetli bir ilmi duruş sergilemiştir. Zamanın hâkim siyasî projelerine boyun eğmemiş; resmî tarih görüşlerine ve otoritelerine karşı bağımsız bir duruş göstermiştir. Ona göre, üniversite hocasının seminer çalışması, doçent ve ilmî yardımcılar ile talebeler arasında düzenlenen bir işbirliği yoluyla sağlanabilirdi. Bu da akademik bir kültürün olgunlaşmasıyla mümkündü.

Togan, görev yaptığı İstanbul Üniversitesinde, tanınmış birçok akademisyenin yetişmesini sağlamıştır. Bunlar arasında; Japonya'dan Masao Mori, Çin'den Celaleddin Wang, T'ang Ch'i, Huang Chi-huei, Pakistan'dan Muhammet Sabir, Ahmet Ensar, Türkiye'den ise Orhan Şaik Gökyay, Tahsin Banguoğlu, Adnan Erzi, Fahreddin Kırzioğlu, İbrahim Kafesoğlu, Mustafa Kafalı, Tuncer Baykara, Enver Konukçu ve Gülçin Çandarlıoğlu vardır.

Togan, Türkçe dışında, Orta Asya Türk kavimlerinin dillerini, Arapça, Farsça, Rusça, Almancayı iyi biliyor, Fransızca ve İngilizceyi okuyup-yazabiliyordu. Bu durum, onun çalışmalarını uluslararası bilim camiasına ulaştırmıştır. Bu sebepten, birçok bilim akademisi üyeliği ve nişanı kazanmıştır. Togan'ın İbni Fadlan'a ait seyahatnamesinin yayınlanmasıyla, kendi ifadeleriyle Almanya'da Frye ve Black, İtalya'da Mikel Angelo, Guidi, Avusturya'da Mzik, Çekoslovakya'da K. Jahn vs. tarafından takdirkâr yazılar yazılmıştır. El- Biruni'nin coğrafyaya ilişkin eseri hakkında ise G. Sarton tarafından Amerika'da *İSİS* mecmuasında 3 ayrı makale yazılmıştır.

Togan, Finlandiya'daki Finnö-Ougrien Society'e ve Almanya'daki Deutsche Morgenländische Gessellschaft'e (DMG) fahri üye kabul edilmiştir. Jansky'nin anlatımı ile "*DMG onu zamanın başlıca Türk tarihçisi, Doğu bilgeliğini Batılı eleştirel metot ile ustaca birleştiren çok nadir bir araştırmacı*" olarak tanımlamıştır. İran Maarif Vekâleti tarafından da birinci derece "Ferheng" altın nişanı takdim edilmiştir..

Hayatı boyunca 28 önemli uluslararası kongrede bildiri sunan Togan, Almanya başta olmak üzere, İngiltere, İran,

İtalya, Hindistan, Finlandiya’da bulunmuştur. 337 eser (kitap, makale, bildiri, ders notları, haritalar ve taslak yazıları) ortaya koymuştur. Togan’ın bilinen en önemli eserleri şunlardır:

Eserleri

Türk ve Tatar Târîhi, Kazan-1912; **Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti**, Kazan-1931; **Onyedî Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudî Bey**, İstanbul-1934; **Türkistan Tarihi**, 1939; **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, (Almanca ve Arapça), 1939; **El-Biruni’nin Dünya Tavsifi**, (İngilizce ve Arapça) 1940; **1929-1940 Seneleri Arasında Türkistan’ın Vaziyeti**, İstanbul-1940; **Moğollar, Çingiz ve Türkler**, İstanbul-1941; **Umûmî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul-1946; **Tarihte Usul**, İstanbul-1950; **Horezmce Tercümeli Mukaddimat al-adab**, İstanbul-1951; **Hâtıralar**, İstanbul-1969; **Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili**, İstanbul-1972.

Ahmet ŞİMŞEK

KAYNAKÇA

ACAR, Serkan, (Ed.), **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

BAYKARA, Tuncer, “Zeki Velidi Togan”, **Türkiye Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi**, C 41, s.209-210.

BAYKARA, Tuncer, **Zeki Velidi Togan**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

ÇANDARLIĞLU, Gülçin, “Hocam Zeki Velidi Togan ve Hatıralar”, Ed. Serkan ACAR, **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.419-423.

JANSKY, Herbert, “Zeki Velidi Togan”, Ed. Serkan ACAR, **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s. 381-393.

KANLIDERE, Ahmet, “Zeki Velidi Togan’ın Fikri İnkişafı”, Ed. Serkan ACAR, **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.23-49.

KANLIDERE Ahmet, “Türkiye’de Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan”, **Türk Tarihçileri**, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s.103-123.

TOGAN, Zeki Velidî, **Tarihte Usul**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

TOGAN, Zeki Velidî, **Umumî Türk Tarihi’ne Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

TOGAN, Zeki Velidî, **Hatıralar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020.

TUĞ, Salih, “Büyük Bilgin Togan’ın Ardından”, Ed. Serkan ACAR, **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.415-439.

YILDIRIM, Dursun, “Hatıralar: Zamanın Akışında Zeki Velidi Togan”, Ed. Serkan ACAR, **Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s. 217-239.

YÜCE Nuri, “Ahmed Zeki Velidî Togan’ın Yeteneği Ve Bilgi Birikiminden Bazı Ayrıntılar”, **Tarih Dergisi**, S 53, (2011 / 1), İstanbul 2012, s. 253-267.

Zeki Velidî Togan'a Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

17/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-zeki-velidi-togan-1890-1970/?pdf=3882> adresinden erişilmiştir